

ISSN: 1301 – 2045

EGE ÜNİVERSİTESİ
TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

TÜRK DÜNYASI İNCELEMELERİ DERGİSİ

Journal of Turkish World Studies

Cilt / Volume: XI

Sayı / Issue: 2

KIŞ/ Winter – 2011

Bornova - İZMİR

TÜRK DÜNYASI İNCELEMELERİ DERGİSİ

Journal of Turkish World Studies

CİLT XI - SAYI 2 / KIŞ 2011 / ISSN: 1301-2045

SAHİBİ-SORUMLU MÜDÜR / *Owner*

Ege Üniversitesi
Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü adına
Enstitü Müdürü
Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN

EDİTÖR / *Editor*

Doç. Dr. Osman KARATAY

MİSAFİR EDİTÖR / *Guest Editor*

Prof. Dr. Turan GÖKÇE

İngilizce Editör : Seçil ÖRAZ
Yazı İşleri : Erhan AKTAŞ
Tashih : Yrd. Doç.Dr. İbrahim ŞAHİN
Dizgi : Mertcan AKAN
Ağ Sayfası : Seçil ÖRAZ
Kapak Tasarımı : Mertcan AKAN
Halkla İlişkiler : Gülseren ÖZDEMİR

YAZIŞMA ADRESİ / *Correspondence*

Ege Üniversitesi
Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü
35100 / Bornova – İZMİR
<http://www.tdid.ege.edu.tr/>
Tel / telephone: 0232 - 3880110/2958
Belgegeçer / Fax:0232 - 3427496
Elmek /E-mail: egetid@gmail.com

BASKI / *Print*

Ege Üniversitesi Basımevi
Bornova / İZMİR
Tel: 0232 – 388 10 22
Baskı Tarihi: 20 Şubat 2012
Baskı Adeti: 500

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Sertifika No: 18679

YAYIN KURULU / *Editorial Board*

Prof. Dr. Metin EKİCİ (Ege Üni.), Doç. Dr. Ali EROL (Ege Üni.), Prof. Dr. Turan GÖKÇE (Ege Üni.), Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN (Ege Üni.), Prof. Dr. Alimcan İNAYET (Ege Üni.), Prof. Dr. Zeki KAYMAZ (Ege Üni.), Prof. Dr. Nadim MACİT (Ege Üni.), Prof. Dr. Yüksel SAYAN (Ege Üni.), Doç. Dr. Mehmet TEMİZKAN (Ege Üni.)

DANIŞMA KURULU / *Advisory Board*

Prof. Dr. Şerif AKTAŞ (Gazi Ün.), Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN (Selçuk Ün.), Doç. Dr. Cengiz Alyılmaz (Atatürk Ün.), Yrd. Doç. Dr. Metin ARIKAN (Ege Ün.), Yrd. Doç. Dr. Rüçhan BUBUR (Ege Ün.), Yrd. Doç. Dr. Ersel ÇAĞLITÜTÜNCÜGİL (Ege Ün.), Prof. Dr. Sebahat DENİZ (Marmara Ün.), Yrd. Doç. Dr. Muvaffak DURANLI (Ege Ün.), Prof. Dr. Ahmet B. ERCİLASUN (Gazi Ün.), Doç. Dr. Mehmet S. EROL (Gazi Ün.), Doç. Dr. Pınar FEDAKÂR (Ege Ün.), Prof. Dr. İnci Kuyulu ERSOY (Ege Ün.), Prof. Dr. Saadettin GÖMEÇ (Ankara Ün.), Prof. Dr. Şeyma GÜNGÖR (İstanbul Ün.), Prof. Dr. Mevlüt KARAKAYA (Gazi Ün.), Yrd. Doç. Dr. İbrahim ŞAHİN (Ege Ün.), Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞIL (Mimar Sinan Ün.), Yrd. Doç. Dr. Abdullah TEMİZKAN (Ege Ün.), Yrd. Doç. Dr. Rabia UÇKUN (Ege Ün.), Prof. Dr. Dursun YILDIRIM (Hacettepe Ün.)

Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi yılda iki kez yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.
Ege Üniversitesi Yönetim Kurulu'nun 17.01.2012 tarih ve 1/16 No'lu kararı ile basılmıştır.

Dergimizin Tarandığı Uluslararası İndeksler

ASOS, CEEOL, IndexCopernicus, MLA, PECYA, TURKOLOGISCHER ANZEIGER, ULRICH'S

Dergimizin Yurt Dışı Haberleşme Üyeleri

ABD – Uli Schamiloglu; **ALMANYA** – Mark Kirchner; **ALTAY** – Napir Bailkan; **AZERBAYCAN** – Kemal Abdullayev; **BULGARİSTAN** – Gengiz Hakov; **ÇİN** – Turup Barat; **FİNLANDİYA** – Okan Daher; **FRANSA** – Remy Dor; **GÜRCİSTAN** – Elisabet Bjalava; **HAKASYA** – Viktor Yakovleviç Butanayev; **HOLLANDA** – F. De Jong; **IRAK** – Çoban Hıdır Uluhan; **İNGİLTERE** – Arthur Hatto; **İRAN** – Cevat Heyet; **JAPONYA** – Tadashi Suzuki; **KAZAKİSTAN** – Seyit Kaskabasov; **KIBRIS** – Mahmut İslamoğlu; **KIRGIZİSTAN** – Abdıldacan Akmataliyev; **MACARİSTAN** – György Hazai; **MAKEDONYA** – Oktay Ahmed; **MOLDOVA** – Lubov Çimpoeş; **ÖZBEKİSTAN** – Töre Mirzayev; **ROMANYA** – Tahsin Cemil; **RUSYA** – Dimitry Vasilyev; **TATARİSTAN** – Mirfatih Zekiyev; **TÜRKMENİSTAN** – Gurbandurdu Geldiyev; **UKRAYNA** – İsmet Zat; **ÜSKÜP** – Sevim Pilickova; **YUNANİSTAN** – Mücahit Mümin

BU SAYININ HAKEMLERİ

Dr. Bülent AKYAY
Yard. Doç. Dr. Metin ARIKAN
Yard. Doç. Dr. Ersel ÇAĞLITÜTÜNCÜGİL
Prof. Dr. Kemal ÇİÇEK
Yard. Doç. Dr. Muvaffak DURANLI
Yard. Doç. Dr. Şevki DUYMAZ
Prof. Dr. Mehmet ERSAN
Yard. Doç. Dr. Pınar Dönmez FEDAKÂR
Prof. Dr. Turan GÖKÇE
Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN
Doç. Dr. Vehbi GÜNAY
Prof. Dr. Tufan GÜNDÜZ
Doç. Dr. Murat HATİPOĞLU
Prof. Dr. Zeki KAYMAZ
Prof. Dr. Süleyman KIZILTOPRAK
Prof. Dr. Yücel ÖZTÜRK
Prof. Dr. Saim SAVAŞ
Yard. Doç. Dr. Gürsoy SOLMAZ
Yard. Doç. Dr. İbrahim ŞAHİN
Yard. Doç. Dr. Yahya Kemal TAŞTAN
Yard. Doç. Dr. Cahit TELCİ
Yard. Doç. Dr. Abdullah TEMİZKAN
Prof. Dr. Rahmi Hüseyin ÜNAL
Doç. Dr. Harun ÜRER
Doç. Dr. Zübeyde Güneş YAĞCI

İÇİNDEKİLER

MAKALELER

- Abdullah TEMİZKAN – Evliya Çelebi'nin Kimlik Algısı 1
- Yahya Kemal TAŞTAN – Evliya Çelebi'de Mısır: 16. ve 17. Yüzyıllarda Meşruiyet ve Muhalefet 13
- Özer KÜPELİ – Evliya Çelebi'nin İlk İran Seyahati Güzergâhı ve Kalelere İlişkin Bilgiler..... 69
- Davut KILIÇ – Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Ermeniler ve Kutsal Mekânları 99
- Alper BAŞER – Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Nogaylar 117
- Bülent AKYAY – Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre Benefşe (Menekşe)..... 129
- İbrahim ŞAHİN – Evliya Çelebi'nin Nif-Bergama-İzmir Güzergâhı 155
- Ersel ÇAĞLITÜTÜNCÜGİL – Evliya Çelebi'de Geçit Kale (İzmir) 181
- Mertcan AKAN – Evliya Çelebi'nin İzmir'inden Dikkat Çekici Unsurlar..... 195
- Sıtkı Bahadır TUTU – Evliya Çelebi'nin Kaleminden Batılı Müzik Unsurları 215
- Erkan SALAN – Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden Çağdaş Türk Lehçelerine “Dahi” Sözcüğü..... 227
- Verena HAN – Balkan Sanat Tarihi Kaynağı Olarak Evliya Çelebi Seyahatnamesi, çev. Ana KILIÇ..... 245
- Cihat AYDOĞMUŞOĞLU – Şah Abbas (1587-1629) Devrinde İran'da Sosyal ve Kültürel Hayat..... 261
- Mehmet ÇANLI – Bulgar Trakya Komitesi (1918-1934).....277
- Levent KURGUN – Özel Adlar ve Sözlük Birimleri Üzerine 293

KİTAP DEĞERLENDİRME

- M. Sabri KOZ (haz.), *Evliya Çelebi Konuşmaları ve Yazılar*, Turan GÖKÇE..... 309
- Nuran TEZCAN-Robert DANKOFF, *Evliya Çelebi'nin Nil Haritası*, Gonca KUZAY DEMİR..... 313
- Halil İbrahim ŞAHİN, *Türkmen Destanları ve Destancılık Geleneği*, Nagihan BAYSAL..... 317
- Şerife ÖZER, *Die nominale Wortbildung im Altosmanischen*, Ahmet SAÇKESEN..... 319
- Osman KARATAY, *Türklerin Kökeni*, Mehmet TEMİZKAN 321
- YAYIN İLKELERİ ve YAZIM KURALLARI 325

CONTENTS

ESSAYS

- Abdullah TEMİZKAN – **Identity Perception of Evliya Celebi**..... 1
- Yahya Kemal TAŞTAN – **Egypt in Evliya Celebi's Travelbook: Legitimacy and Opposition in the 16th and 17th Centuries**..... 13
- Özer KÜPELİ – **Route of the First Iran Journey of Evliya Celebi and Information about Castles**..... 69
- Davut KILIÇ – **Armenians and Their Sacred Places in Evliya Celebi's Travelbook**..... 99
- Alper BAŞER – **The Nogais in the Seyahatname of Evliya Celebi** 117
- Bülent AKYAY – **Benefşe (Monemvasia) According to the Travelbook of Evliya Celebi** 129
- İbrahim ŞAHİN – **On the Route of Evliya Çelebi from Nif to Bergama and İzmir**..... 155
- Ersel ÇAĞLITÜTÜNCÜGİL – **The Geçit Castle in Evliya Çelebi** 181
- Mertcan AKAN – **Striking Notes of Evliya Celebi's İzmir**..... 195
- Sıtkı Bahadır TUTU – **The Western Musical Elements Introduced by Evliya Celebi** 215
- Erkan SALAN – **The Word *Dahi* ("Also") in the Evliya Çelebi Travelbook and Contemporary Turkish Dialects** 227
- Verena HAN, **The Travelbook of Evliya Çelebi as a Source of the Balkan Art History**, Trans. Ana KILIÇ..... 245
- Cihat AYDOĞMUŞOĞLU – **Social and Cultural Life in Iran under Shah Abbas (1587-1629)**..... 261
- Mehmet ÇANLI – **The Bulgarian Thracian Committee (1918-1934)**..... 277
- Levent KURGUN – **About Proper Names and Lexical Morphemes**..... 293

BOOK REVIEWS

- M. Sabri KOZ (haz.), *Evliya Çelebi Konuşmaları ve Yazılar*, Turan GÖKÇE..... 309
- Nuran TEZCAN-Robert DANKOFF, *Evliya Çelebi'nin Nil Haritası*, Gonca KUZAY DEMİR 313
- Halil İbrahim ŞAHİN, *Türkmen Destanları ve Destancılık Geleneği*, Nagihan BAYSAL..... 317
- Şerife ÖZER, *Die nominale Wortbildung im Altosmanischen*, Ahmet SAÇKESEN..... 319
- Osman KARATAY, *Türklerin Kökeni*, Mehmet TEMİZKAN 321
- EDITORIAL PRINCIPLES AND AUTHOR GUIDES..... 325

ÖZEL ADLAR ve SÖZLÜK BİRİMLERİ ÜZERİNE

About Proper Names and Lexical Morphemes

Levent KURGUN*

ÖZET

Özel adlar, biçim bakımından benzerlik sebebiyle dil incelemelerinde sözlük birimleri gibi değerlendirilmiştir. Ancak bu ikisi arasında anlamdan başlayan büyük farklar vardır. Sözlük birimleri anlamlı, özel adlar ise anlamsızdır. Bunu en kolay bir şekilde, sözlüklerde özel adların yer almamasından anlamak mümkündür. Dolayısıyla, özel ad ile kavram ilişkisine, sözlük birimi ile kavram ilişkisinden farklı bir biçimde bakmak gerekir. Özel adlar ile sözlük birimleri arasında yapı ve işlev bakımlarından da farklar vardır. Sözlük birimleri leksik, sentaktik ve morfolojik yöntemlerle yapılırken, özel adlar yalnızca sentaktik yöntemlerle oluşturulur. Ayrıca sözlük birimleri, kavramın anlamını verirken, özel adlar kavramı benzerlerinden ayırt eder. Buna göre, anlam, yapı ve işlev özelliklerinin, özel adları sözlük birimlerden uzaklaştırdığı, biçim bakımından benzerliklerinin ise, onları birbirlerine yaklaştırdığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: *Sözlük birimi, özel ad, anlam, sözlük*

ABSTRACT

Proper names are evaluated such as lexical morphemes because of similarities in terms of format in language studies. However there are large differences between the proper names and lexical morphemes started meaning. lexical morphemes are meaningful, proper names are meaningless. It is the easy way, it is possible to understand the retaining of proper names in dictionaries. So, relationship with the special names and concept should be looked in a different way from the lexical morphemes in point of structure and function. Lexical morphemes, while lexical, morphological and syntactic methods, syntactic methods are created only in proper names. In addition to, lexical morphemes give to meaning of concept, proper names distinguish the like. Accordingly, the properties of meaning, structure and function are taken from lexical morphemes, it can be said that the similarities are approached to each other.

Keywords: *Lexeme, lexical morpheme, proper name, meaning, dictionary*

---

* Yrd. Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, medele@gmail.com

Adlarla ilgili olarak Batı'da yapılan çalışmaların başlangıcını *Kratylos Diyalogu*'na götürmek mümkündür. *Hermogenes, Kratylos ve Sokrates* arasında geçen tartışma, “*Nesneler adlarını nasıl alır?*” sorusunun cevabını bulmaya yöneliktir.¹ Daha sonra gelen *Chrysippus* ise, özel ad ile genel ad arasında keskin bir çizginin olduğunu belirtmiştir.² *Dionysius Thrax*, bu konuyu derinleştirir.³ *Adın niteliği* hususu, özellikle 1843 yılında *J. Stuart Mill*'in yayımladığı *A System of Logic* adlı eserden sonra başlı başına bir inceleme alanı haline gelmiştir.⁴ Daha sonra, *F.L. Gottlob Frege, anlam ve gönderge (gönderim, gönderme)*⁵ ilişkisini ele alan çalışmasıyla *ad* üzerindeki tartışmalara başka bir boyut kazandırmıştır. Onun konu ile ilgili olarak ortaya attığı *Sabah Yıldızı Akşam Yıldızıdır*⁶ örneği, sonraki felsefeciler tarafından halen kullanılmaktadır.⁷ Mill ve Frege'den sonra Edmund Husserl,⁸ Bertrant Russell,⁹ Ludwig Wittgenstein¹⁰ ile *onların görüşlerini ayrıntılı bir şekilde işleyen*¹¹ John Searle¹², *ad ve*

¹ Platon, **Diyaloglar-I**, (Kratylos Diyalogu), çev. Teoman Aktürel, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1998, s.195-260; **Dialogues of Plato with Analyses and Introductions**, çev. Benjamin Jowett, Clarendon Press, Oxford, 1892, Vol I, s. 253-321.

² Alan Gardiner, **The Theory of Proper Names**, Oxford University Press, London, 1954, s. 4.; Aaron Lambert, **Proper Names**, Queen University, master thesis, Kingston, Ontario, May 1997, s.7.

³ Alan Gardiner, **age**, s. 4 ve devamı.

⁴ John Stuart Mill, **System of Logic**, London. 1843. Çalışmalarımızda bu eserin 1846 (New York, baskı bilgisi yok), 1848 (New York, baskı bilgisi yok), 1851 (London, 3. Baskı) ve 1862 (London, 5. Baskı) yıllarındaki baskılarını kullanıyoruz (Ayrıca J.M. Robson'un genel editörlüğünü yaptığı **Collected Works of John Stuart Mill** serisinin yedinci ve sekizinci cildi de eseri içermektedir (**Collected Works of John Stuart Mill**, ed. J.M. Robson, University of Toronto Press, Routledge and Kegan Paul, Toronto, London, 33 vols., 1963-1991). Eserin birinci cildinin ikinci (*of Names*) ve üçüncü bölümü (*Of the Things denoted by Names*) *ad* kavramını ele almaktadır. *Mill*, özel adların yan anlam (connotative) taşımadıklarını düşünür: *Proper names are not connotative: they denote the individuals who are called by them; but they do not indicate or imply any attributes as belonging to those individuals...*(1862, I, s.33).

⁵ **Büyük Türkçe Sözlük (BTS)**, <<http://www.tdk.gov.tr/bts>>.

⁶ “Morgenstern = Abendstern /*Hesperus is Phosphorus*”. Her ikisi de Venüs'ü göstermektedir.

⁷ Gottlob Frege, “Über Sinn und Bedeutung”, **Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik**, NF 100, 1892, s. 25-50 (Bu yazının İngilizcesi bk. Max Black, “On Sense and Reference”, **Translations from the Philosophical Writings of Gottlob Frege** (Blackwell, Oxford, 2th edition, 1960, s. 56-78). Gottlob Frege'nin dil felsefesi için Dummet'in çalışmasına bakılabilir: Michael Dummet, **Frege. The Philosophy of Language**, Harper & Row Publishers, New York, 1973 (özel adlar için bk. s. 54-80).

⁸ Edmund Husserl, **Logische Untersuchungen**, Max Niemeyer, Halle, 1901, C.I, s.47 ve devamı.

⁹ Bertrand Russell, **The Principles of Mathematics**, Cambridge University Press, London, 1903; “On Denoting”, **Mind**, New Series, Vol. 14, No. 56. (Oct., 1905), s. 479-493;

¹⁰ Ludwig Wittgenstein, **Tractatus Logico-Philosophicus**, çev. C. K. Ogden, Kegan Paul, Trench, Trubner & Co., Ltd, London, 1922; **Philosophical Investigations**, çev. G. E. M. Anscombe, Basil Blackwell, Oxford, 1986.

¹¹ Willy Van Langendonck, **Theory and Typology of Proper Names**, Mouton de Gruyter, Berlin-New York, 2007, s. 30.

¹² John Searle, “Proper Names”, **Mind**, New Series, Vol. 67, No. 266. (Apr., 1958), s. 166-173.

özel ad konusunu geliştirmiş, Kripke,¹³ Donnellan,¹⁴ Katz,¹⁵ Marmaridou¹⁶ gibi araştırmacılar, tartışmayı günümüze kadar taşımışlardır. Ancak Mill'in özel adlarla ilgili düşüncelerini açıklamasından, günümüze kadar geçen süre içinde¹⁷ adların ve özel adların *anlamları* üzerine ortak bir kanaate varıldığı söylenemez.¹⁸

Daha çok *anlam* merkezinden hareketle hazırlamaya çalıştığımız yazı, *özel adlar ile sözlük birimleri arasında belirgin farklılıklar vardır, bu farklılıklar yüzünden özel adlarla sözlük birimleri ayrı dil unsurları olarak görülmeli ve incelenmelidir* şeklinde ifade edilebilecek olan düşüncemizi anlatmayı amaçlamaktadır.¹⁹ Bunun için kapsam, Türkiye'de kullanılan özel adlar (kişi adları ve yer adları) ve Türkiye Türkçesi'nin söz varlığı olarak belirlenmiştir.

1. Sözlük Birimleri Hakkında

Bugün ulaşılan bilgilere göre, dilin ya da dil kullanımının iki bölümünden biri, onu meydana getiren toplumun bilgilerinin toplamı olan sözlük –sözlük birimleri-²⁰ diğeri de sözlük birimlerini harekete geçiren, onlara kişilik veren ve kişilere özel kılan söz dizimidir. *Varlık ve eylem adlarından oluşan sözlükler dilin nedensiz genellemelerden doğmuş sosyal yapısını; söz dizimi ise, nedeni özellemeyle dayanan bireysel yapısını ifade eder.*²¹ Sözlük birimlerinin *anlamlı* olduğu ve *söz* ile *anlamı* arasındaki ilişkinin –her ne kadar uzun devirler boyunca devam eden tartışmalar yapılmış olsa da- sorgulanamadığı, nedensiz olduğu (yansıma sözcükler dışında), artık kabul edilmiştir. Sözlük birimleri, teklik ve çokluk veya bir mahiyet, bir nesne belirtmekten çok *kavram* bildirmektedir. Yani, bir sözlük birim, gösterdiği kavramın bütününe kapsar; *at*, tek bir *atı* değil, bu türdeki bütün *atlan* bildirir.²² Bu

¹³ Saul Kripke, **Naming and Necessity**, Harvard University Press, Blackwell, 1980 (Türkçesi için bk., **Adlandırma ve Zorunluluk**, çev. Berat Açıl, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2005).

¹⁴ Keith Donnellan, "Reference and Definite Descriptions", **The Philosophical Review**, Vol. 75, No. 3. (Jul., 1966), s. 281-304.

¹⁵ Jerrold J. Katz, "A Proper Theory of Names", **Philosophical Studies: An International Journal for Philosophy in the Analytic Tradition**, Vol. 31, No. 1 (Jan., 1977), s. 1-80.

¹⁶ Sophia Marmaridou, "Proper Names in Communication", **Journal of Linguistics**, Vol. 25, No. 2 (Sep., 1989), s. 355-372.

¹⁷ Bu arada, başlangıçta felsefe içinde tartışılan konuya daha sonra dilciler de dâhil olmuştur.

¹⁸ Mill'den sonra üzerinde yoğunlaşılacak özel adın anlamı konusu, *X called Y (X= varlık, Y= ad; buna göre yapı Y denilen kişi/şey olarak Türkçeleştirilebilir)* formülünü ortaya çıkarmıştır. Bu formül, günümüzdeki çalışmalarda da kullanılmakta, araştırmacılar genellikle bu formül üzerinden görüşlerini bildirmektedir.

¹⁹ Daha önceki bir yazımızda da *özel ad* ile *cins adı* ayrımı değerlendirmiş, ikisi arasındaki farklılıkların dilbilgisi kitaplarında yeterince gösterilmediğini ifade etmeye çalışmıştık (Levent Kurgun, "Özel Ad- Cins Ad Hakkında", **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, Ankara 2010, Cilt 7, Sayı 2, s.102-110.).

²⁰ *Sözlük birimi= Sözlükte madde başı olarak yer alacak anlamlı söz varlığı (BTS).*

²¹ Günay Karaağaç, **Türkçenin Söz Dizimi**, Kesit Yayınları, İstanbul 2009, s.15.

²² Kaare Grönbech, **Türkçenin Yapısı**, çev. Mehmet Akalın, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s.22, 23, 50-52.

yüzden, sonuçta sözlük birimlerinin *kavram adlarından* yani *cins adlarından* oluştuğu görülmektedir. Sözlük birimleri -cins adlar-, *sözlüksel (leksik-semantik)* anlamlar barındırırlar. Bunlarda dil bilgisel anlam bulunmaz.²³ Sözlüksel anlamlar ise, esasta, temel anlam ve yan anlam olarak ikiye ayrılır. Sözlüklerde temel anlam önce, yan anlamlar daha sonra verilir.

Sözlük birimleri anlamlı ögeler oldukları için, sözlükler *adlardan* oluşmaktadır. *Varlık adları* ve *eylem adları* şeklinde iki öbekte toplanabilecek olan²⁴ bu ögelerin anlam özelliklerini *anlambilim* (anlam bilim, anlam bilimi) ele almaktadır. Sözlük birimlerinin söz diziminde kullanımında yüklendikleri anlamlar da bu bilim dalının çerçevesi içinde kalmaktadır. Buna göre, sözlük birimlerinin *temel anlamları, yan anlamları, çağrışım anlamları* ile bunlarla ilgili *mecazlar, aktarmalar*, anlambilimin alanını oluşturmaktadır.

Sözlük birimleri, onları kullanan toplumun ilişkilendirdiği anlam yükleri bulunan ve kavram-sözcük bağlamında başlangıçta tek anlama sahip dil ögeleridir.

2. Özel Adlarla Sözlük Birimlerinin Benzer ve Farklı Yönleri

Özel adlar, biçimleri bakımından sözlük birimlerine benzerler. Benzemeleri de dilin doğası gereğidir. Hiçbir özel ad, özel ad biçiminde ortaya çıkmamıştır. Büyük oranda kaynağı sözlük birimleridir. Malzemesinin aynı olması, bu iki unsurun dille ilgili çalışmalarda genellikle aynı biçimde değerlendirilmesine yol açmıştır. Ancak ikisinin arasında adlarından başlayan bir ayrılık bulunmaktadır.²⁵

2.1. Genellik-Özellik

Öncelikle, sözlük birimlerinin -cins adlarının- *genel*, özel adların ise *özel* bildirdiğini söylemek gerekir. Burada şunu da ilave etmek gerekir: *genel* ve *özelden* anlaşılan *birden fazla varlık* ve *tek varlık* olmamalıdır. Fakat büyük oranda ayrımı belirtmek için kullanılabilir: *Aydın (sözlük birimi)* ile *Aydın (özel ad)* teklik-çokluk ayrımının yapılabildiği örneklerdendir, keza *aydın* kavram bildirir ve bu söz ile bilinen anlamların tamamını içerir; buna karşılık *Aydın (ister kişi adı olsun ister yer adı olsun)* tektir, tek bir nesneyi gösterir. Ancak özel ad ile cins adı arasındaki farkı bildirmek için yalnızca *teklik-çokluk* kavramı yeterli olmamaktadır, bu husus tartışılmalıdır.²⁶

²³ Süer Eker, *Çağdaş Türk Dili*, Grafiker Yayınları, Ankara 2010, s.439.

²⁴ Günay Karaağaç, *age*, s.30, 31.

²⁵ Günay Karaağaç, adı geçen eserinde sözleri söz dizimindeki görevlerine göre değerlendirirken özel adlara, alışıldığı gibi *adlar (isimler)* başlığı altında değil *özel adlar* olarak ayrı bir başlık altında yer vermiştir (Günay Karaağaç, *age.*, s.30 ve devamı). Jean Molino, özel adları *gösteren* (champ déictique) ile *gösterim* (champ de la représentation) arasına yerleştirir (Jean Molino, "Le nom propre dans la langue", *Langages*, 16e année, n°66, 1982. s. 19. Ayrıca bk. Joseph Sumpf, "Noms - noms propres", *Langages*, 19e année, n°76, 1984, s. 113-128; Marie Gary ve Noëlle Prieur, "Le nom propre constitue-t-il une catégorie linguistique?", *Langue française*. N°92, 1991. s. 4-25; Georges Elia Sarfati, "Le statut lexicographique du nom propre: remarques méthodologiques et linguistiques", *Mots*, juillet 2000, N°63, s. 105-124.

²⁶ Levent Kurgun, *age*.

2.2. Anlam

Sözlük birimleri –cins adları- ile özel adlar arasındaki en büyük ayırım, malzemesinin aynı olmasına rağmen, birincilerin *anlamlının* bulunması, ikincilerin ise *anlamlının* bulunmamasıdır²⁷. *Görevli unsurlar* olarak nitelendirebileceğimiz özel adların dildeki işlevleri, önce kişinin veya grubun *kişileştirdiği, özelleştirdiği, onu işaretlediği* varlıkları, diğer varlıklardan ve diğer *kişileşen, özelleşen, işaretlenen* varlıklardan ayırt etmektir. Bu *anlamsızlık* ve *görevli* olma hususu en basit olarak tercümelerde görülebilir. Özel adların *anlamları* olsaydı, bir dilden başka bir dile aktarılabilirlerdi. Ancak aktarmalarda böyle bir şey söz konu-

²⁷ Yukarıda da belirtildiği gibi, *özel adın* anlamı üzerine yapılan tartışmaların henüz sonuçlanmadığı görülmektedir. Hatta bunun modern felsefedeki sorunların en inatçısı olduğu belirtilmektedir (<http://www.masterliness.com/a/Proper.name.htm>). Mill'in özel adların *denotative/non-connotative* anlamlarının bulunduğuna (Mill, *denotative* terimini *anlamsızlık/meaningless* karşılığında kullanmıştır (Alan Gardiner, **age**, s.1)) dair görüşünden bu yana, adların boyutları ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Gottlob Frege, Mill'in görüşlerinden ayrılarak özel adların hem gönderge (bedeutung/reference) hem de anlam (sinn/sense) boyutlarının bulunduğunu ifade eder (Gottlob Frege, **age**, Willy Van Langendonck, **age**, s.27). Husserl, genel adları *çok değerlikli/polyvalent*, özel adları *tek değerlikli/monovalent* olarak nitelemiştir, *ein Pferd-Bucephalus ist ein Pferd* örneğiyle genel adların (*ein Pferd*) sınırsız sayıda varlığı kapsadığı bu yüzden geniş kapsamlı, genelgeçer/universal, özel adların ise (*Bucephalus*) yalnızca tek varlığı işaret ettiği için anlam ve göndergelerinin bir olduğunu ifade etmiştir. Ancak aynı özel adın birden fazla varlığa verilmesi durumu ele alınmamıştır (Husserl, **age**, s. 47 ve devamı.). Russell, başlangıçta Mill'in görüşlerini savunarak genel adların hem düz hem de yan anlam taşıdıklarını, özel adların ise yalnızca yan anlam taşıdıklarını düşünür (Bertrand Russell, **The Principles of Mathematics**, s.502; Willy Van Langendonck, **age**, s.29). Russell daha sonra Frege'nin çizdiği yoldan gider (Bertrand Russell, **On Denoting**). Wittgenstein'e göre adın anlamı nesnenin kendisi, nesne anlamın gösterdiği: *A name means an object. The object is its meaning. ('A' is the same sign as 'A')* (Ludwig Wittgenstein, **Tractatus Logico-Philosophicus**, s. 32). Wittgenstein daha sonra keskin bir dönüş yaparak özel adın anlamının gönderge ve adlandırılan nesneden oluştuğunu ifade eder (Ludwig Wittgenstein, **Philosophical Investigations**, s.20, 36; Willy Van Langendonck, **age**, s.30). John Searle'ye göre ise, özel adlar tanımsızdır (*they do not definitions*. Willy Van Langendonck, **age**, s.30). Saul Kripke, Mill'in özel adların *anlamsızlığına* dair görüşlerini geliştirir. Kripke özel adlarla ilgili çalışma alanına iki yeni kavram sokar: *katı belirleyiciler (rigid designators)* ve *nedensel zincir (causal chain)*. Kripke için özel adlar katı belirleyicilerdir (*Katı belirleyiciler* ve *nedensel zincir* terimleri için bk. Saul Kripke, **Adlandırma ve Zorunluluk**, s.13, 75; *rigid designators* ve *causal chain* terimleri için bk. Saul Kripke, **Naming and Necessity**, s. 6, 59). Günümüzde hâlen devam eden *özel adın anlamı* sorunu, *J.S. Mill* ve *G. Frege* fikirlerinin savunucuları ve geliştiricileri olarak ikiye ayrılacak bölükler halinde çözüme kavuşturulmaya çalışılmaktadır (özel adlar ve anlam sorununun çözümüne yönelik görüşler için bk. Willy Van Langendonck, **age**). Araştırmalarımızdan edindiğimiz bilgiler doğrultusunda özel adların anlamlarının bulunmadığını, onların nesnelere ayırt etmeye yarayan, anlam yükleri boş dil unsurları olduklarını düşünüyoruz. Bu bakımdan Günay Karaağaç'ın özel ad tanımı, bizce durumu özetler niteliktedir: *Özel ad, genel adın özel ad olarak kullanılışdır. Özel ad, ses ve heceden cümleye kadar herhangi bir dil biriminin anlam boşalmasına (asemantication) uğratarak kullanılmasıdır* (Günay Karaağaç, **age**, s.44.).

su olmamaktadır: *Güneşli Köyü* adının, İngilizceye *Sunny Village* olarak tercüme edilememesinin sebebi budur.²⁸ Yalnızca *biçimin* aktarılmasında da çoğu zaman seslere bile dokunulmaz, biçim ve sesler aynen aktarılmaya çalışılır.²⁹ Bunun yanında, sözlük birimlerinde görülen eş anlamlılık ve zıt anlamlılık ve anlam olayları, özel adlar için söz konusu değildir. Çünkü özel adlar yalnızca biçim bakımından sözlük birimlerine benzerler.³⁰ *Anlam* bakımından diğer bir farklılık da sözlük birimlerinin her birinin anlamlı ses kompleksine sahip olmalarından dolayı, kullanan kişiler tarafından şuurlu bir şekilde kavranmasına karşılık, yer adlarının farkında olmadan öğrenilmeleridir.³¹ Bu yüzden sözlük birimleri, karşılıkları kavramlar ile birlikte hafızaya yerleşirken, yer adları ihtiyaç halinde öğrenilir. *Anne* sözünün öğrenilmesi ile *Şarkıkaraağaç İlçesi* adının öğrenilmesi bir değildir.³²

Eğer özel adların *anlam* yüklerinden bahsedilecekse, bu, *duygusal anlam* olmalıdır; bir kişinin, yerin, şeyin özel adının kişide veyahut toplumda çağrıştırdığı şeyler *duygusal anlamla* ilgili görünmektedir. Özellikle yer adlarında bu *anlam* yakalamak mümkündür. İlk defa karşılaşan ve bir şeyi geçici/sürekli paylaşmak durumunda olan kişilerin öncelikle birbirlerinin *memleketlerini* sormalarının altında bu *anlam* yatıyor olmalıdır.³³

Özel olan şeyleri işaret eden özel adlar, büyük oranda sözlük birimlerinden seçilmiştir. Ancak sözlüklerde yeri olmayan unsurlardan yapılmış özel adlar da vardır. Kısaltmalar, kodlar, sayılar veya bunların birleşimleri, söz öbekleri ve cümleler, sözlüklerde yer almayan unsurlar olarak düşünülebilir. Bu bakımdan özel adların ve sözlük birimlerinin bire bir örtüşüğünü söylemek zordur: *Gürkan, Yüksel, Tanrıöver, 4. Levent, E23 Karayolu, Evka-3 Konutları, K2 Tepesi, Er-Pa Hastanesi* gibi.³⁴

2.3. Benzemezlik

Özel adlar, benzemezlik üzerine tasarlanmışlardır. Zaten bu esas, onları özel ad konumuna getirir. Ağaca benzeyen bir bitkinin *ağaç* sözü ile gösterilmesi ya da meyvesi armut olan bitki ve elma olan bitkinin her ikisine birden *ağaç* denmesi bir karışıklığa yol açmaz ancak, ikisi de *şehir* oldukları halde, *Denizli'ye Burdur*, denemez. Aynı *özel adı* taşıyan iki veya daha fazla *kişi/yer* olamaz. Ancak *bu adların benzerliğinden* bahsedilebilir. Sıklıkla karşılaşılan adres karışıklıkları bunu değiştirmez. Çünkü aslında her yer adının ihtiyaç hâsıl

²⁸ Levent Kurgun, **Denizli İli Yer Adları**, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış doktora tezi, Denizli 2002, s.9.

²⁹ Bk. Edgar H. Sturtevant, **Linguistic Change**, The University of Chicago Press, Chicago 1921, s.125; Günay Karaağaç, "Özel Ad Bilgisi", **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi**, Ankara 2001, C: 2001/I, S: 593, s. 524.

³⁰ Bk. Edgar H. Sturtevant, **age**, s.125; Tofig Ahmedov, **Azerbaycan Toponimikasının Esasları**, Bakı: Bakı Üniversitesi Neşriyatı, Bakı 1991, s.12; Günay Karaağaç, **age**, s.525.

³¹ Tofig Ahmedov, **age**, s.13.

³² Levent Kurgun, **age**, s.10.

³³ Levent Kurgun, "Kızılhisar/Serinhisar Yer Adlarına Genel Bir Bakış", **Dünden Bugüne Serinhisar (Kızılhisar) Bildiri Metinleri 2002**, Denizli 2008, s.58-72.

³⁴ Günay Karaağaç, *sözlük malzemesinin dışında, ayrıca dillerin bir "özel ad" malzemesinin bulunmadığını* ifade etmektedir (Günay Karaağaç, 2009, s.44.). Ancak belirttiğimiz gibi, sözlüğe girmeyen unsurların da özel ad malzemesi olabileceğini düşünüyoruz.

oldukça ortaya çıkan *ayırt edici* unsurları bulunmaktadır. *İstanbul Aksaray-Aksaray* örneğinde olduğu gibi. Aynı şekilde kişiler de *adları yeterli olmuyorsa*, baba, ana adlarından, doğum yerlerinden –ayırt edici unsurlar vasıtasıyla- birbirlerinden ayrılırlar: Hasan oğlu Mehmet... gibi. Bu benzemezlik hususu, *genellemelerden* oluşan sözlüklerde *özel adların* bulunmaması durumu için de bir göstergedir.

2.4. Yapı

Sözlük birimlerinin oluşmasında leksik, sentaktik ve morfolojik usuller kullanıldığı halde, özel adların yapımında yalnızca sentaktik usullerden yararlanır³⁵. Bu husus, sözlük birimleri ile özel adlar arasındaki en belirleyici farklardan biridir. Aynı zamanda ikisi arasındaki biçim bakımından olan benzerliğin de niteliğini göstermektedir. Dilde sözcük yapımı, ilgili dili konuşan toplumun ihtiyacına göre gerçekleşir. Dillerde kavram-söz karşılığı doğrultusunda elde edilen yeni bilgileri karşılamak için çeşitli türetme yolları bulunmaktadır. Dilimizde sözcük yapımı, büyük oranda *ekler* aracılığıyla sağlanır. Bunun yanı sıra çeşitli bilgileri karşılamak için bir araya toplanmış sözlerin oluşturduğu öbeklerin kalıplaşarak sözlük birimi haline gelmesi de bir başka yoldur.

Sözlük birimlerinin oluşturulmasını sağlayan eklerin özel adların yapımında ise, işlevi yoktur.³⁶ *Anlam* taşıyan bağımsız birimlere eklenen *anlam taşıyıcı* bağlı birimlerin bir araya gelmesi, yine *anlamlı* unsurları oluşturur. Dolayısıyla, *anlam* yükü bulunmayan özel adlarda *anlamla* ilgili işlevi olan dil unsurlarının rol aldığı söylemek zor olacaktır.³⁷ Yalnızca *biçimlerini* aldıkları için, sözlük birimlerinin, kök, gövde veya türemiş olup olmadıkları, özel ad düzleminde önemli değildir: *göl+cük=gölcük* oluşumu dil kullanımı tabakasında gerçekleşmiştir ve anlamı kök söze bağlı yeni bir kavramı bildirir. Özel ad ise, bu yapıyı hazır olarak alır. Buna göre, *Gölcük*'ün ilgili yer/ler/i bildirmesi için türetilmiş bir sözcük olduğu söylenemez. Dolayısıyla, özel adların asıl ad parçalarının³⁸ *basit, türemiş* ya da *birleşik* söz olmasının veyahut *cümle* olmasının *özel ad olma* bakımından bir değeri bulunmamaktadır: *Deniz (+soy adı), Deniz+li (İli), Kadı+köy (İlçesi), Yüksel (+soy adı)*.³⁹

³⁵ Tofig Ahmedov, *age*, s.13.

³⁶ Tofig Ahmedov, *age*, s.143-145; Levent Kurgun, "Yer Adının Yapısı Hakkında", *Arayışlar*, Isparta 2004, S. 11, s. 149.

³⁷ Hartwig Scheinhardt, Horasan'dan başlayıp daha sonra Azerbaycan'ın daha sonra yaklaşık olarak bütün Türk coğrafyasının yer adı malzemesini kullandığını ifade ettiği *Typen türkischer Ortsnamen* (Carl Winter-Universitätsverlag, Heidelberg, 1979) adlı çalışmasında Türk yer adlarını ses ve şekil bilgisine göre ele almıştır. Asıl amacın Türk Yer Adları için bir kılavuz meydana getirmek olduğu belirtilen (s. V.) çalışmanın 143.-199. sayfaları arasında, yer adları aldıkları ekler bakımından incelenmiştir. Her ne kadar doktora çalışmamızdan bu yana belirttiğimiz, eklerin özel adların oluşturulmasında işlevinin bulunmadığı görüşümüzle örtüşmesine de Türk yer adlarının tipolojisini çıkarmaya yönelik olan bu çalışmanın, geniş bir coğrafyaya içine alması ve bibliyografyası bakımlarından Türk Adbilimi'ne çok önemli bir katkı olduğunu düşünüyoruz.

³⁸ Levent Kurgun, *age*, s.149.

³⁹ *Güzel (ya da çirkin) anlamı* olan sözlük birimlerinin kişi adlarının asıl ad kısımlarında kullanılması hususu, büyük oranda *halkbiliminin* inceleme alanına girmektedir. Son devirler-

Söz öbeklerinin nasıl sözlük birimleri haline geldiği, anlam ve söz dizimi tabakasında geçirdikleri değişiklikler, çeşitli kaynaklarda önceden dile getirilmiştir. Başlangıçta ve *özel olarak* bir kavramı karşılamak üzere *nedimli* olarak bir araya getirilen sözlerin, toplumda kabul görmesi ile *genelleştiği* ve hangi sebeple bir araya getirildikleri unutulduğu söylenebilir. Böylece, birden fazla sözden oluşan ancak anlamı kendisini oluşturan sözlerin anlamlarının dışında olan sözlük birimleri ortaya çıkar. Birleşik sözler, deyimler, özlü sözler ve atasözleri bu türdendir. Böylece, zaten *saymaca* olan dil üzerinde bir kat daha *saymaca* olarak yer alırlar.⁴⁰

Özel adlar da görünüşte öbek biçiminde olan dil unsurlarıdır. Kullanımda tek parça gibi görünen özel adların, gösterdikleri, bağlı buldukları şeyi/nesneyi belirten bir dil unsuru mutlaka vardır. Bunların kullanımdan düşmesi başka bir dil olayıdır ve özel adın öbek yapısında olduğu hususunu değiştirmez. Düşen unsurlar kişi adlarında *lakap*, *soy adı*, *takma ad* vb.; yer adlarında ise *coğrafi nesne göstericisi/coğrafi terimdir*.⁴¹

İsim tamlaması ve *sıfat tamlaması* yapısına sahip olan özel adlar, söz diziminde bu iki öbek yapısının üstlendiği işlevi tabii, özel adlarda tamamıyla görmek mümkün değildir. En az iki unsurdan oluşan özel adların kişi adları grubunda genel olarak bu yapı *üye ~ üye olunan topluluk*; yer adlarında ise *gösteren ~ gösterilen* ilişkisini belirtir. Bu bakımdan, özellikle isim tamlaması yapısındaki *yer adlarını*, taşıdıkları iyelik ekleri dolayısıyla *iyelik/sahiplik* hususuyla değerlendirmemek gerekir. *Erciyes Dağı*, *Erciyes'in Dağı* değil, *adı Erciyes olan dağ* olmalıdır. Sıfat tamlaması yapısındaki özel adlarda ise, *eksiz birleşme* esasında görüldüğünde, *sıfat* yerine kullanılan unsurun gösteren, *niteliği belirtilen* yerine kullanılan unsurun ise, nesneyi veya topluluğu bildiren unsur olduğu açıktır ki, *Ahmet Hamdi Tanpınar* adında *Ahmet Hamdi*, kişinin bu soy adını taşıyanlardan hangi *Tanpınar* olduğunu, *Aslanlı Yol*

de birden fazla sözlük biriminin veyahut sözlük birimi parçalarının bir araya getirilmesi yoluyla yapılan kişi adları da bulunmaktadır: *Gök+tuğ=Göktuğ* gibi. Ancak bunlar, dil düzeyindeki uygulamalardır. Söz, kişiye ad olarak verildiği andan itibaren, hesap edilen anlam ne olursa olsun, *anlamsız* olur. Kişi *Göktuğ* adıyla çağılırken *gök* ve *tuğ* ya da varsa, her ikisinin birden anlamı düşünülmez.

⁴⁰ Günay Karaağaç, *age*, s.20 ve devamı.

⁴¹ Kişi adları, dilimizde günümüz için *ad + soy adı* yapısındadır. Tek başına *ad* kısmı özel adın gösterdiği kişiyi bildirmede yeterli değildir. Kullanım alanına bağlı olarak kişilerin yalnızca *ad* kısmının işletiliyor olması, kişi adlarının tek parçadan oluştuklarını göstermez. Kişi adının belirleyiciliği ancak kişinin bağlı bulunduğu soyun adının da bildirilmesiyle mümkündür (Bazı durumlarda yalnızca soy adı yeterli olabilmektedir: *Atatürk* gibi). Bunu kısmen lakaplar, takma adlar vs. de gerçekleştirebilmektedir. Bununla birlikte günümüzde aynı adı ve soy adını taşıyan kişilerin çokluğu, başka bir ayırt edici unsuru gerektirmektedir. Bir başka deyişle, kişi adı, o adı taşıyanı işaret etmekte yetersiz kalmaktadır. Bu durumda çeşitli kodlara ihtiyaç duyulmaktadır: Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlık numaraları bu işe yararlar ve bunlar kişi adından daha belirleyici olmaktadır (Kişi adlarının ayırt ediciliği hususu ile ilgili olarak şu esere bakılabilir: Osman Kibar, **Türk Kültüründe Ad Verme**, Akçağ Yayınları, Ankara 2005). Yer adlarının kullanım alanına göre işletilmeyen parçaları için bk.: Levent Kurgun, **2002; 2004**.

adında *Aslanlı*, yolun hangi *yol* olduğunu göstermektedir. Son örnek ayrıca *özel adların öbek yapılarına* da işaret eder: *Aslanlı*, tek başına nesnenin *yol* olduğunu bildiremez.

2.5. Vurgu

Özel adlar ve sözlük birimleri, sözlü dilde *vurguyla*, yazılı dilde ise *yazımla* birbirlerinden ayrılabilir. Ancak bu kesin belirleyici değildir. Vurgu, birçok özel adı, eşeslileri olan sözlük birimlerinden ayırt edebilirken, özellikle olaya dayalı olarak yapılmış adlarda bunu başaramamaktadır. Bu duruma, kullanım alanı dar olan yer adlarını örnek göstermek gerekir: Aydın (sözlük birimi), Aydın (kişi adı), Aydın (yer adı), vurgu ile birbirlerinden ayırt edilebilirken (burada sözlük birimi ile kişi adının vurgularının birbirlerine yakın olduğunu belirtmek gerekir), *Vaymallarım Deresi*, *Askerinodunyaktığı Tepe*, *Berberalininöldüğü Yer* gibi kullanım alanı dar olan yer adları, ilgili nesnenin bir *dere*, *tepe*, *mevki...* olduğu bilinmezse, vurgu ile ayırt edilememektedir.⁴²

2.6. Yazım

Yazımda ayırım ise, bizim alfabemizde, özel adın ilk harfinin büyük yazılması şeklinde gerçekleşmektedir: *ağrı-Ağrı* gibi. Ancak büyük-küçük harf ayrımı olmayan alfabelerde –örneğin Arap alfabesi- bu durum söz konusu olamayacağı için, özel adın ilk harfinin büyük yazılması hususu da bir ayırt edici özellik olamamaktadır.⁴³

3. Özel Ad Sözlükleri

*Anlam*ları olmadığı için sözlüklerde bulunmayan özel adlarla ilgili listeler yapılmıştır. Bu listelerden kişi adları için olanları da *sözlük* adıyla anılır. Ancak ilgili kitaplarda madde başı olarak verilen unsurların büyük bir kısmı, genel sözlüklerdeki sözlük birimleridir:

⁴² Türkçede vurgu ile ilgili olarak şu eserlere bakılabilir: Karl E. Zimmer, “Some Observations on Non-Final Stress in Turkish”, **Journal of the American Oriental Society**, Vol. 90, No. 1 (Jan. - Mar., 1970), s.160-162 ;Ömer Demircan, “Türkiye Yer Adlarında Vurgu”, **Türk Dili**, 34(300), 1976, s.402-411; Ömer Demircan, “Türkiye Türkçesinde Vurgulama ve Odaklama”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**, [1981] 1978 - 1979, 157-163;Muharrem Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Basım/Yayımlar/Tanıtım, İstanbul, 1993, s.98,99; M. Volkan Coşkun, “Türkiye Türkçesinde Vurgu, Ton ve Ezgi”, **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi**, Ağustos 2000, C: 2000/II, S: 584, 126-130; **Türkçenin Ses Bilgisi**, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2009, s.194-200; Sharon Inkelas ve Cemil Orhan Orgun, “Turkish Stress: A Review”, **Phonology**, Vol. 20, No. 1 (2003), s.139-161; Barış Kabak ve Irene Vogel, “The Phonological Word and Stress Assignment in Turkish”, **Phonology**, Vol. 18, No. 3 (2001), s. 315-360; Günay Karaağaç, **Türkçenin Ses Bilgisi**, Kesit Yayınları, İstanbul, 2010, s. 107,108.

⁴³ Alfabe ve tarihi için şu eserlere bakılabilir: Isaac Taylor, **The Alphabet**, Kegan Paul, Trench, & Co., I, Paternoster Square, London, 2 vols., 1883; Edward Clodd, **The Story of the Alphabet**, George Newnes Limited, London, 1900; Otto F. EGE, **The Story of the Alphabet**, Norman T.A. Munder & Co., Baltimore, Maryland, 1921; Ingo W. D. Hackh, “The History of the Alphabet”, **The Scientific Monthly**, Vol. 25, No. 2 (Aug., 1927), s. 97-118; H. Tur-Sinai [Torczyner], “The Origin of the Alphabet”, **The Jewish Quarterly Review**, New Series, Vol. 41, No. 1 (Jul., 1950), s.83-109; Joseph Naveh, **Early History of the Alphabet**, Varda Books, Illinois, 2005; Hatice Şirin User, **Başlangıçtan Günümüze Türk Yazı Sistemleri**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2006.

Bayram (kişi adı): 1- Dinî ve millî bakımdan hususî ehemmiyeti olan ve milletçe kutlanan gün veya günler. 2- Şenlik.⁴⁴

Bayram (sözlük birimi): Millî veya dinî bakımdan önemi olan ve kutlanan gün veya günler. 2. Özel olarak kutlanan gün.⁴⁵

İki sözlük biriminden oluşturulan kişi adlarının karşılığında, adı oluşturan sözlük birimlerinin tek tek anlamları yer alır:

Cansu (kişi adı): Farsça Can ile Türkçe Su⁴⁶.

Can (sözlük birimi): İnsan ve hayvanlarda yaşamayı sağlayan ve ölümlü vücuttan ayrılan madde dışı varlık. 2. Yaşama, hayat.⁴⁷

Su (sözlük birimi): Hidrojenle oksijenden oluşan, sıvı durumunda bulunan, renksiz, kokusuz, tatsız madde, ab. 2. Bu sıvıdan oluşan kitle, deniz, akarsu.⁴⁸

Bazı madde başlarının karşılıklarında ise, anlam ya da anlamlar değil, sözün gösterdiği nesne verilir:

Neskara (kişi adı): Tarihî Türk Adlarından.⁴⁹

Şelkev Yaltavar (İltabar) (kişi adı): İdil Bulgarları hanlarından.⁵⁰

Bunlar, özel adların iki büyük bölüğünden biri olan kişi adlarının anlamsızlığa birer örnek gibi görülmelidir ki, bu bakımdan, bu tür listelerin sözlük olarak adlandırılıp adlandırılmayacağı da ayrı bir konu olarak tartışılabilir.

Listelerin bir kısmı da yer adları için yapılmıştır. Bu listeler de sözlük olarak adlandırılır ancak madde başları birer özel addır ve karşılıklarında onların anlamları değil, buldukları konum, koordinat bilgileri ve diğer fizikî ve beşerî (ayrıca tarihî) bilgiler bulunur:

Bilecik (yer adı): Hüdavendigâr Vilayeti'nde, Ertuğrul Sancağı'nın merkez idaresi olan büyük bir kasabadır ki, Sakarya tevâbi'inden bir küçük çay üzerinde ve Brusa'dan 85 kilometre kadar uzakta vâki'dir...⁵¹

Higham (yer adı): A hamlet of England, county: Derby, parish: Shirland, Population: 451.⁵²

⁴⁴ Aydil Erol, **Adlarımız**,TKAE Yayınları, Ankara 1992, s.64.

⁴⁵ Büyük Türkçe Sözlük, <http://www.tdk.gov.tr/bts>.

⁴⁶ Aydil Erol, **age**, s.90.

⁴⁷ Büyük Türkçe Sözlük, <http://www.tdk.gov.tr/bts>.

⁴⁸ Büyük Türkçe Sözlük, <http://www.tdk.gov.tr/bts>.

⁴⁹ Aydil Erol, **age**, s.295.

⁵⁰ **age**, s.382.

⁵¹ Ali Cevad, **Memalik- i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lugatı**, İstanbul, s.227.

⁵² J.A. Keith, **Dictionary Of Geography, Descriptive, Physical, Statistical, And Historical, Forming A Complete General Gazetteer Of The World**, Longman, Brown, and Longmans, London, 1852, s.624.

Bunlar, sözlüğün, *bir dilin eski ve yeni bütün sözlerini veya belli bir çağdaki kelimelerini belli bir sıra ile alarak onları anlam, türetim, karşılıklı ilgi ve daha bu gibi türlü bakımlardan birine veya bir kaçına göre açıklayan kitap*⁵³ tanımına uymamaktadır⁵⁴. Dolayısıyla sözlük birimleri ile özel adların farklı dil unsurları olduğu hususu burada da ortaya çıkmaktadır.

Sonuç

Yukarıda belirtilenleri toplamak gerekirse, özel adlar ve sözlük birimleri üzerine şunlar söylenebilir:

- Sözlük birimleri *anlamlı*, özel adlar ise *anlamsız* dil unsurlarıdır.
- Sözlük birimleri ile özel adlar yalnızca biçimce birbirlerine benzerler.
- Özel adlar, büyük oranda sözlük birimlerinden yapılırlar. Sözlük birimlerinin yapıları önemli değildir. Özel adlar, dilde kullanılan yapıları olduğu gibi alırlar. Bu yüzden, *kök, gövde, türeme* ve *birleşik sözlerin*, *özel ad* düzeyinde yapı bakımından farkları yoktur.
- Ancak, özel adlar yalnızca sözlük birimlerinden oluşmazlar. Sözlük dışı unsurlar da özel ad olarak kullanılabilir. Bunun için genellikle kodlar, numaralar tercih edilir: *2048. Sokak, D100 Karayolu, 4. Levent Semti, IV. Murad, Henry VIII* gibi.

⁵³ Büyük Türkçe Sözlük, <<http://www.tdk.gov.tr/bts>>.

⁵⁴ Türkçede *sözlük* terimiyle karşılanan yabancı terimlere şunlar örnek verilebilir: *dictionary, glossary, thesaurus, lexicon, idioticon, clavis, kâmus, lügat, ferheng*. Ancak bu terimlerin işaret ettikleri arasında bazı farklar bulunmaktadır. Örneğin *dictionary*, alfabetik olarak dizilen sözcüklerin anlamlarını, yazımlarını, telaffuzlarını, etimolojilerini, sözdizimsel ve deyimsel kullanımlarını veren referans kitabı olarak tanımlanırken, *glossary*, yalnızca sözcüklerin anlamlarını veren kaynak şeklinde görülmektedir. Bununla birlikte, *glossary* ile *vocabulary* birbirlerinin yerine kullanılabilen, *lexicon* da *glossary* ve *dictionary* terimlerini karşılayabilmektedir (<<http://dictionary.reference.com>>, <http://www.a-z-dictionaries.com/articles/What_is_a_Lexicon.html>, <<http://www.etymonline.com>>). Yer adları için ise, *gazetteer* terimi kullanılmaktadır. İlk olarak 1693 yılında Laurence Echar'dın bir kitabının başlığında (*The Gazetteer's, or Newsmen's, Interpreter*, <<http://www.etymonline.com>>) kullandığı *gazetteer*, hem *gazeteci (journalist, publicist)*, hem de *coğrafi dizin ya da sözlük (a geographical index or dictionary)* kavramlarını karşılamaktadır (<<http://www.britannica.com>>, <<http://oxforddictionaries.com/definition/gazetteeroxforddic>>). Şemseddin Samî'nin *Kâmûsu'l-A'lâm* adlı eseri de *gazetteer* için bir örnektir (Şemseddin Samî, *Kâmûsu'l-A'lâm*, Mîhran Matbaası, İstanbul, 6 cilt, 1306-1316. Karşılaştırmak için Keith'in eserinin yanı sıra, bk. John Walker ve Arthur Kershaw, *The Universal Gazetteer*, Printed by J. Swan and Son, London, 1807; Jedidiah Morse ve Richard C. Morse, *A New Universal Gazetteer or Geographical Dictionary*, Printed and Published by S. Converse, New-Haven, 1823; George Landmann, *A Universal Gazetteer or Geographical Dictionary of the World*, Printed by C. Baldwin, London, 1835; John Marshall, *A New Universal Gazetteer*, W. Marshall & Co., Philadelphía, 1839; John Thomson, *The Universal Gazetteer and Geographical Dictionary*, London, 1845.).

- e) Özel adlar, öbek yapısında (isim tamlaması ve sıfat tamlaması yapısında) kuruluşları olan unsurlardır. Unsurlarından birinin kullanılmaması, o özel adın bilinirliği ile ilgilidir ve özel adın tek parça olduğunu göstermez: *İstanbul İli – İstanbul* gibi.
- f) İsim tamlaması yapısında olan özel adlarda bulunan iyelik eki, sahipliği değil, gösteren ile gösterilen arasındaki ilişkiyi belirtmektedir: *İstanbul İli = adı İstanbul olan il; Sakarya Nehri = adı Sakarya olan nehir*.
- g) Özel adlar ile sözlük birimleri arasında *vurgu* ve *yazım* bakımından fark vardır ancak bunlar her ikisi arasındaki belirleyici farklardan değildir.

KAYNAKÇA

- AHMEDOV Tofiq, **Azerbaycan Toponimikasının Esasları**, Bakı Üniversitesi Neşriyatı, Bakı 1991.
- ALİ CEVAD, **Memalik- i Osmaniyenin Tarih ve Coğrafya Lugatı**, İstanbul 1313.
- ANDERSON John M., **The Grammar of Names**, Oxford University Press, New York, 2007.
- BLACK Max, “On Sense and Reference”, **Translations from the Philosophical Writings of Gottlob Frege**, Blackwell, Oxford, 2th edition, 1960. s. 56-78.
- Büyük Türkçe Sözlük (BTS)**, <<http://www.tdk.gov.tr/bts>>.
- CLODD Edward, **The Story of the Alphabet**, George Newnes Limited, London, 1900.
- Collected Works of John Stuart Mill**, ed. J.M. ROBSON, University of Toronto Press, Routledge and Kegan Paul, Toronto, London, 33 vols., 1963-1991.
- COŞKUN M. Volkan, “Türkiye Türkçesinde Vurgu, Ton ve Ezgi”, **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi**, Ağustos 2000, C: 2000/II, S: 584, 126-130.
- , **Türkçenin Ses Bilgisi**, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2009, s.194-200.
- DEMİRCAN Ömer, “Türkiye Yer Adlarında Vurgu”, **Türk Dili**, 34(300), 1976, s. 402-411.
- , “Türkiye Türkçesinde Vurgulama ve Odaklama”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Bellekten**, [1981] 1978 - 1979, 157-163.
- Dialogues of Plato with Analyses and Introductions**, çev. Benjamin JOWETT, Clarendon Press, Oxford, 5 vols., 1892.
- DONNELLAN Keith, “Reference and Definite Descriptions”, **The Philosophical Review**, Vol. 75, No. 3. (Jul., 1966), s. 281-304.
- DUMMET Michael, **FREGE The Philosophy of Language**, Harper & Row Publishers, New York, 1973.
- EGE Otto F., **The Story of the Alphabet**, Norman T.A. Munder & Co., Baltimore, Maryland, 1921.
- EKER Süer, **Çağdaş Türk Dili**, Grafiker Yayınları, Ankara 2010.

- ERGİN Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım, İstanbul, 1993, s.98,99.
- EROL Aydil, **Adlarımız**, TKAE Yayınları, Ankara 1992.
- FREGE Gottlob, “Über Sinn und Bedeutung”, **Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik**, NF 100, 1892, s. 25-50.
- GARDINER Alan, **The Theory of Proper Names**, Oxford University Press, London, 1954.
- GARY Marie ve PRIEUR Noëlle, “Le nom propre constitue-t-il une catégorie linguistique?”, **Langue française**. N°92, 1991. s. 4-25.
- GRÖNBECH Kaare, **Türkçenin Yapısı**, çev. Mehmet Akalın, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- HACKH Ingo W. D., “The History of the Alphabet”, **The Scientific Monthly**, Vol. 25, No. 2 (Aug., 1927), s. 97-118.
- HUSSERL Edmund, **Logische Untersuchungen-I, II**, Max Niemeyer, Halle, 1901.
- INKELAS Sharon ve ORGUN Cemil Orhan, “Turkish Stress: A Review”, **Phonology**, Vol. 20, No. 1 (2003), s. 139-161.
- KABAK Barış ve VOGEL Irene, “The Phonological Word and Stress Assignment in Turkish”, **Phonology**, Vol. 18, No. 3 (2001), s. 315-360.
- KARAAĞAÇ Günay, “Özel Ad Bilgisi”, **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi**, C: 2001/I, S: 593, s.520-525.
- , **Türkçenin Söz Dizimi**, Kesit Yayınları, İstanbul 2009.
- , **Türkçenin Ses Bilgisi**, Kesit Yayınları, İstanbul, 2010, s. 107,108.
- KATZ Jerrold J., “A Proper Theory of Names”, **Philosophical Studies: An International Journal for Philosophy in the Analytic Tradition**, Vol. 31, No. 1 (Jan., 1977), s. 1-80.
- KEITH J. A., **Dictionary Of Geography, Descriptive, Physical, Statistical, And Historical, Forming A Complete General Gazetteer Of The World**, Longman, Brown, and Longmans, London 1852.
- KİBAR Osman, **Türk Kültüründe Ad Verme**, Akçağ Yayınları, Ankara 2005.
- KRIPKE Saul, **Naming and Necessity**, Harvard University Press, Blackwell, 1980.
- , **Adlandırma ve Zorunluluk**, çev. Berat AÇIL, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- KURGUN Levent, **Denizli İli Yer Adları**, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış doktora tezi, Denizli 2002.
- , “Yer Adının Yapısı Hakkında”, **Arayışlar**, 2004, S. 11, s. 145-150.
- , “Kızılhisar/Serinhisar Yer Adlarına Genel Bir Bakış”, **Dünden Bugüne Serinhisar (Kızılhisar) Bildiri Metinleri 2002**, Denizli 2008, s.58-72.
- , “Özel Ad- Cins Ad Hakkında”, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, 2010, Cilt 7, Sayı 2, s.102-110.

- LAMBERT Aaron, **Proper Names**, Queen University, master thesis, Kingston, Ontario, May 1997.
- LANDMANN George, **A Universal Gazetteer or Geographical Dictionary of the World**, Printed by C. Baldwin, London, 1835.
- LANGENDONCK Willy Van, **Theory and Typology of Proper Names**, Mouton de Gruyter, Berlin-New York, 2007.
- MARMARIDOU Sophia, "Proper Names in Communication", **Journal of Linguistics**, Vol. 25, No. 2 (Sep., 1989), s. 355-372.
- MARSHALL John, **A New Universal Gazetteer**, W. Marshall & Co., Philadelphia, 1839.
- MILL John Stuart, **System of Logic**, New York, London, 1846, 1848, 1851, 1862.
- MOLINO Jean, "Le nom propre dans la langue", **Langages**, 16e année, n°66, 1982. s. 5-20.
- MORSE Jedidiah ve MORSE Richard C., **A New Universal Gazetteer or Geographical Dictionary**, Printed and Published by S. Converse, New-Haven, 1823.
- NAVEH Joseph, **Early History Of The Alphabet**, Varda Books, Illinois, 2005.
- PLATON, **Diyaloglar-I**, (Kratylos Diyalogu), çev. Teoman AKTÜREL, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1998.
- RUSSELL Bertrand, **The Principles of Mathematics**, Cambridge University Press, London, 1903.
- , "On Denoting", **Mind**, New Series, Vol. 14, No. 56. (Oct., 1905), s. 479-493.
- SARFATI Georges Elia, "Le statut lexicographique du nom propre: remarques méthodiques et linguistiques", **Mots**, juillet 2000, N°63, s. 105-124.
- SCHEINHARDT Hartwig, **Typen türkischer Ortsnamen**, Carl Winter-Universitätsverlag, Heidelberg, 1979.
- SEARLE John, "Proper Names", **Mind**, New Series, Vol. 67, No. 266. (Apr., 1958), s. 166-173.
- STURTEVANT E. H., **Linguistic Change**, The University of Chicago Press, Chicago 1921.
- SUMPF Joseph, "Noms - noms propres", **Langages**, 19e année, n°76, 1984, s. 113-128.
- ŞEMSEDDİN Samî, **Kâmûsu'l-A'lâm**, Mihran Matbaası, İstanbul, 6 cilt, 1306-1316.
- TAYLOR Isaac, **The Alphabet**, Kegan Paul, Trench, & Co., I, Paternoster Square, London, 2 vols., 1883.
- THOMSON John, **The Universal Gazetteer and Geographical Dictionary**, Printed by Henry G. Bohn, London, 1845.
- TORCZYNER H. Tur-Sinai, "The Origin of the Alphabet", **The Jewish Quarterly Review**, New Series, Vol. 41, No. 1 (Jul., 1950), s. 83-109.
- USER Hatice Şirin, **Başlangıçtan Günümüze Türk Yazı Sistemleri**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2006.

WALKER John ve KERSHAW Arthur, **The Universal Gazetteer**, Printed by J. Swan and Son, London, 1807.

WITTGENSTEIN Ludwig, **Tractatus Logico-Philosophicus**, çev. C. K. OGDEN, Kegan Paul, Trench, Trubner & Co., Ltd, London, 1922.

-----, **Philosophical Investigations**, çev. G.E.M. ANSCOMBE, Basil Blackwell, Oxford, 1986.

ZIMMER Karl E., "Some Observations on Non-Final Stress in Turkish", **Journal of the American Oriental Society**, Vol. 90, No. 1 (Jan. - Mar., 1970), s. 160-162.

<http://www.a-z-dictionaries.com/articles/What_is_a_Lexicon.html> (Erişim tarihi: 07.10.2011).

<<http://www.britannica.com>> (Erişim tarihi: 06.10.2011).

<<http://dictionary.reference.com>> (Erişim tarihi: 07.10.2011).

<<http://www.etymonline.com>> (Erişim tarihi: 05.10.2011).

<<http://www.masterliness.com/a/Proper.name.htm>> (Erişim tarihi: 06.10.2011).

<<http://oxforddictionaries.com/definition/gazetteeroxforddic>> (Erişim tarihi: 06.10.2011).